

Терени (11) 2026 (1)

НАЧАЛО НА ПАПСКИТЕ РЕФОРМИ

(1049 – 1073)

докторант ВЕНЦИСЛАВ БОНЕВ

Софийски университет „Св. Климент Охридски,

Исторически факултет, катедра „Стара история, тракология и средновековна история“

Бул. „Цар Освободител“ 15, 1504 София, България

Venci_bonev@abv.bg

<https://orcid.org/0009-0000-3321-8223>

<https://doi.org/10.60053/TER.2026.11.150-169>

Резюме: Настоящият текст има за цел да представи папските реформи, започнали през единадесетото столетие, както и причините, които са ги провокирали. Разгледана е нуждата от промяна в папската институция, опорочена от все по-често използваната практика на купуване на духовни санове с парични суми и скъпи подаръци, т.нар. *симония*. Проследява се пряката намеса на императорите на Свещената Римска империя в управлението на Църквата и избора на нов понтифекс. Потърсени са причините за промяната в отношението на римските епископи към владетелите на Германската държава и какво всъщност поражда необходимостта от реформи. Реално реформаторското движение започва през 50-те години на XI в., но корените на промяната могат и трябва да се търсят още в предходния X в. – в създадения тогава манастир в Клюни. Тамошните абати първи осъзнали нуждата от незабавна промяна в начина на управление на Църквата и в живота на свещениците. Те направили началните стъпки, довършени впоследствие от няколко папи след средата на XI в. Сред основните причини за църковната реформа и връх в борбата между светска и духовна власт е острият конфликт между папа Григорий VII и император Хайнрих IV. Разгледана е реакцията на императорите, чиито амбиции били да имат пълен контрол, включително над Светия престол. Макар владетелите да подкрепяли част от реформите, те яростно атакували римските понтифици заради отказа им да признаят светската инвеститура, достигайки нередко до крайности.

Ключови думи: симония, инвеститура, папа, император, епископ, църковен събор

През XI в. се усетила най-осезаемо нуждата от реформи в папството. Именно в средата на века, през 1046 г., когато император Хайнрих III отстранил двама папи на синода в Сутри, западната християнска църква достигнала своята най-слаба позиция. До този църковен събор, свикан от императора, се стигнало след поредица от събития и спорове около папския престол. През 1045 г. папа Бенедикт IX бил принуден да напусне престола си след натиск от недоволното население и риск от бунт. Недоволството срещу него било описано от Пиетро Дамиани, главно действащо лице в папските реформи, а също и от Бонидзоне ди Сутри, който в своето произведение *Liber ad amicum* разказва как папата, след като извършил множество прелюбодеяния и дори убийство, поискал да се ожени за братовчедка си (**Robinson, 2004**, стр. 183). Това, допълнено от купуването на папската тиара при възкачването му и многобройните му злоупотреби, накарало гражданите да го прогонят.

Новият папа Силвестър III не се задържал дълго поради повторното завръщане на Бенедикт IX. Но и вторият понтификат на този папа не бил успешен. Последвало второ оттегляне, но този път Бенедикт IX продал папското достойнство на Джовани Грациани, запомнен като папа Григорий VI (**Schaff, 2002**, стр. 10). Любопитното е, че Хилдебранд, главно действащо лице на реформите и борещ се яростно срещу купуването на църковни длъжности, започнал издигането си в църковната йерархия именно при папа-симонист. Той бил назначен от папа Григорий VI за негов капелан и в негова чест приел името Григорий, когато през 1073 г. заел епископския престол на Рим.

В разразилия се спор нямало как да не се намеси и Хайнрих III, който искал да бъде коронясан за император от легитимен папа. Традицията владетелите на Свещената Римска империя да бъдат коронясвани в Рим започнала още от времето на Отон I. Хайнрих не желал да пропусне възможността пряко да се намеси в избора на понтифекс. Под предлог, че желае да помогне на католическата църква, той се насочил към Рим, където в този момент за папския престол се борели трима кандидати. На събора, състоял се в Сутри през 1046 г., обаче от тримата претенденти присъствал само Григорий VI, който – след като се покаял – бил свален от престола. Отстраняването му било оставено на самия него, защото, въпреки всичко, бил достоен човек. По време на събора той изрекъл следните думи: *„Аз, Григорий, епископ, слуга на слугите Божи, с настоящото осъждам сам себе си да бъда отстранен от понтификата на Светата Римска църква заради огромната грешка, която чрез симоническа нечистота се е промъкнала и*

опорочила моето избиране“ (Schaff, 1998, стр. 267). Друга версия сочи, че Григорий VI бил отстранен от самия събор.

Императорът посочил своя фаворит за духовен глава на Римската църква, а на вече сваления папа Григорий VI се наложило да отпътува за Германското кралство заедно със секретаря си Хилдебранд (Гагова, 2015, стр. 139). Последният се върнал в края на 40-те години на XI в. заедно с Бруно от Тул (бъдещият папа Лъв IX). Бенедикт IX отново изявил претенции, но за нов папа бил избран Климент II и именно той извършил коронацията на Хайнрих III. Императорът възстановил и титлата „римски патриций“, която давала възможност на владетелите да участват легитимно в избора на папа (Гагова, 2007, стр. 65).

Безспорно унижението, нанесено от император Хайнрих III върху Западната църква, подкопало авторитета на папската институция и показало колко зависима била тя от владетеля на Свещената Римска империя. Явната намеса на императорите в избора на папа, както и ширещата се симония и разпуснатост сред духовенството, изтъквали необходимостта от незабавна промяна в организацията на църквата. Практиката да се назначават свещеници на духовни длъжности без одобрението на Светия отец била широко разпространена в Западния свят, като най-ярко се проявила в земите на империята и в Италия.

Освен тези причини, реформата преследвала и още една важна цел – установяване на контрол над целия християнски свят, който до този момент се изплъзвал от ръцете на Апостолския престол. Като примери могат да бъдат посочени големите епископски центрове в Италия¹ – Милано, Равена, Павия, Парма и много други в Германия и Франция. Проблемът бил, че тези градове признавали наследника на св. Петър за глава на църквата, но в действителност той не можел да налага волята си над тях и да се намесва в организацията на епископиите. Затова, успоредно с усилията на Рим да се освободи от контрола на императора, се водела и борба за затвърждаване на властта му над останалите градове. Най-последователни в това отношение били папа Александър II и папа Григорий VII.

Очакваният от светските и духовните лица реформатор, който щял да внесе промените, бил Хилдебранд, известен по-късно като папа Григорий VII (1073 – 1085). Преди да стане глава на Западната църква, той близо 24 години участвал в

---

¹ В текста наименованието „Италия“ се използва като географско понятие, обозначаващо Апенинския полуостров, а не като политическа или държавна единица.

администрацията на пет поредни папи, прокарайки чрез тях своите виждания за реформи. За значимостта на влиянието му пише и неговият биограф Павел от Бернрид в произведение си *“Vita Gregorii VII”*, където отбелязва: *„След като Лъв IX наследил папа Дамасий II, искрено почитал и ценял мъдростта и светостта на този достоен мъж и започнал да се съветва с него по-всички въпроси.“* (Robinson, 2004, стр. 267).

Папските реформи започнали с пълна сила през 1049 г. с възкачването на папа Лъв IX (1049 – 1054). При назначаването си на папския престол Бруно фон Егесхайм – Дагсбург бил на 46 години, роднина на император Хайнрих III и вече бил известен с борбата си срещу симонията (Morris, 1998, стр. 86). Новият понтифекс не бил сам в борбата си срещу корупцията и светската инвеститура. Той се заобиколил с изключително амбициозни и образовани за времето си духовници, сред които Хилдебранд и Хумберт, който от монах се издигнал до кардинал-епископ и папски канцлер. Други важни фигури, играещи решаваща роля в църковната реформа (без които тя вероятно не би била успешна), са Пиетро Дамиани и Фридрих, по-късно известен като папа Стефан IX. Всеки един от изброените духовници оставил своя принос за укрепването на папската институция.

Преди да се разгледат реформите в папството от средата на XI в., е важно да се обърне внимание на клюнийското движение, където църковното обновление започнало още през X в. Създаден в началото на X в., манастирът в Клюни имал за цел да остане независим от епископската и светската власт, като единствено папата трябвало да има контрол над него.

Манастирът възникнал върху земята на херцога на Аквитания Уилям Благочестиви. Основаната обител се различавала коренно от останалите манастири, създадени в предходните векове. През 909 г. херцогът издал грамота за учредяване, която още от самото начало защитавала манастира в Клюни от намесата на светска власт и му осигурявала независими избори за абат (Blumenthal, 1995, стр. 12). Обикновено практиката на манастирите била всеки да има свой абат, независим от другите манастири. При клюнийците обаче абатът избирал водачите на новоосновените манастири и така те ставали пряко подчинени на него (Кернс, 1998, стр. 207).

Клюнийският орден получил широка автономия от папата през 1024 г. и така бил предпазен от намесата на епископите във вътрешните му дела. По този начин монасите от Клюни имали подкрепата на аристокрацията и папата, а не на кралската власт, както било нормално в Германия и Англия. Още от създаването си клюнийският орден

започнал с бързи темпове да разширява мрежата си от манастири, като несъмнено една от най-големите заслуги за това била на абат Хюго (1049–1109), допринесъл изключително за мащабното строителство на църкви и сгради. Освен че Клюни се разраснал, по инициатива на Жофроа, брат на Хюго, бил основан и първият женски манастир. Приореса на новоосновената обител станала тяхната сестра Ерменгарда (**Morris, 1998**, стр. 64).

Клюнийският орден оказал силно влияние на църковните реформи. Стремещт към свободен избор на абат без пряка светска намеса бил ключов за църковното обновление. Самите абати участвали в редица църковни събори – освен че насърчавали мира, винаги заемали страната на реформата (**Deanesly, 2005**, стр. 92). Така църквата в Рим имала силна подкрепа от клюнийците, необходима ѝ в борбата срещу императора на Свещената Римска империя. Братята от Клюни били намесени и в някои значими инициативи, свързани с подготовката на Първия кръстоносен поход, както и с движението за Божи мир. Наред с това те приемали в своите редици и обикновени миряни, които ставали пълноправни монаси.

Още от самото начало водачите в Клюни отправяли призови за реформи в Църквата и в живота на духовниците. Те остро осъждали симонията и непотизма – предоставянето на високи църковни постове на близки и роднини. Като цяло поривът за обновяване на монашеския живот в Западна Европа дошъл и от отслабналата кралска власт. Това довело до намесата на сензорите в духовния живот, принуждавайки църковните институции да се подчиняват на местните господари.

Клюнийците призовавали за безбрачие сред духовниците, за да могат самите те да насочат вниманието си изцяло към църковните дела. Започналите опити за промени от монасите срещали подкрепа при някои от папите през XI в. Тези реформи се отразили и на много градове в Северна Италия, които, разчитайки на папската подкрепа, опитали да отхвърлят епископската и императорска власт.

Първите атаки на папа Лъв IX, придружен от младия тогава Хилдебранд, били насочени срещу църковните злоупотреби, светската инвеститура, безбрачието на духовниците и купуването на църковни служби – симонията. Те провели съвместно няколко събора в Италия, Франция и Германия, като още на първия събор през 1049 г. в Рим била забранена симонията. Реално взетите решения потвърждавали тези от събора в Павия през 1022 г., организиран от папа Бенедикт VIII и император Хайнрих II, където било забранено на свещениците да живеят със съпругите си, както и купуването на

църковни длъжности. Всички свещеници и епископи, които отказвали да спазват решенията на Църквата, били заплашени с отлъчване. Постановленията на събора от 1049 г. не само осъдили порочните практики при избор на свещеник, но и обявили за невалидни всички ръкоположения, извършени от симоняци. Някои епископи били силно притеснени от това решение, опасявайки се, че подобно действие би довело до прекратяване на божествените служби (**Blumenthal, 1995**, стр. 74). През същата година последвали и други събори в Павия, Реймс и Майнц, където се издали закони срещу същите нарушения и дори били свалени от власт няколко епископи.

Дори всички от реформаторите да имали една цел, между тях също се наблюдавала липса на единство по някои въпроси. Двама от близкото обкръжение на папа Лъв IX изказали различно мнение за симонията. Хумберт се оказал доста по-краен от Дамиани, изказвайки мнение, че тайнствата, давани от свещеника-симоняк, били невалидни, а свещеник, ръкоположен от такъв епископ, не е свещеник и нямал право да отслужва литургия и да изпълнява свещенически функции. Хумберт стигнал дотам, че наричал обвинените в симония духовници „слуги на Сатаната“ (**Russell, 1965**, стр. 7). В своята творба *“Libri tres Adversus simoniacus”* той описал няколко точки по темата за каноничния избор. Според него първо има право да избира кандидат духовенството, а след това народът да участва в изборите. Митрополитът можел да потвърди изборите, а чак накрая и светската власт одобрявала резултатите (**Гергей, 1996**, стр. 92).

Малко по-умерен в това отношение бил Пиетро Дамиани, който в своя трактат *Liber Gratissimus* представил симонията като тежък грях, но все пак тайнствата, давани от духовник, обвинен в симония, били валидни, защото произлизали не от свещеника, а от Светия Дух. Като привърженик на църковната реформа, той обявил за еретици всички, които не били съгласни с римокатолическата църква и нейните привилегии, дадени ѝ от Христос.

Поради очевидни различия помежду им, участниците в реформата се разделили на две крила – умерени и крайни. Крайно настроеното духовенство, което оформило и цялостната линия на църковната реформа, било водено от Хумберт и Хилдебранд, докато умерените били оглавени от Пиетро Дамиани. Именно по тази причина Дамиани нерядко влизал в противоречие с Хилдебранд, на когото иначе се възхищавал, но в същото време го смятал за опасен и безразсъден (**Cantor, 1994**, стр. 317).

По въпроса за безбрачието църковните реформатори срещнали значително повече трудности и неясноти, тъй като никъде не се намирал християнски текст, който ясно да

забранява на свещениците да се женят. Разглеждането на този въпрос било напълно разбираемо, предвид че Хилдебранд, Хумберт и Дамиани идвали от манастири, а монасите приемали целибата по собствен избор.

Папата и Хилдебранд не се ограничили само със съборите, организирани през 1049 г. На Великденския събор в Рим на 29 април 1050 г. било осъдено и учението на Беренгарий от Тур заради неговите виждания за евхаристията – той твърдял, че осветеният хляб и осветеното вино били само символи на Христовото тяло и кръв. На следващата година бил свикан нов събор в Париж по този повод, а през 1054 г. – и в Тур. Той бил ръководен от Хилдебранд, а Беренгарий бил принуден да изрече: „*Хлябът и виното на олтара след освещаването са тялото и кръвта Христови*“ (Somerville, 2016, стр. 36).

Впрегнати били всички сили за разширяване на позициите на папството. С подкрепата на император Хайнрих III бил подчинен дори и архиепископът на Равена. В Беневенто също се наложила папската власт. Имало и места, където реформите на папа Лъв IX не били приемани и се стигало почти до бунт, но главата на Апостолския престол не се колебаел да използва заплахи и да отстранява недоволните епископи (Logan, 2002, стр. 111).

Все пак не всичко в управлението на Лъв IX било успешно. Голям проблем се оказали норманите, които жестоко потискали населението на Южна Италия. Жителите на тези райони умолявали римския духовен глава да им окаже помощ срещу тях. Описание на едно тяхно пратеничество при папата оставил Бруно от Сени, средновековен католически духовник, реформатор и поддръжник на независимостта на църквата. Според автора на *Libellus de simoniacis*, докато папа Лъв IX бил в Рим, при него дошли хора от Апулия с извадени очи и осакатени крайници, за да искат помощ от Светия престол (Robinson, 2004, стр. 383). В този случай, въпреки че папата бил противник на войната, той не видял друго решение на въпроса, освен с меч. Последвалите събития не се развили благополучно за Лъв IX – след неуспешна военна кампания самият той бил заловен от норманите. Те обаче се отнесли с уважение към него – папата бил освободен, след като предоставил от патримониума на Св. Петър техните завоевания в Апулия, Калабрия и Сицилия. Така от врагове норманите се превърнали в съюзници на папството – несигурни, но все пак съюзници.

Освен до реформите, започнати от папа Лъв IX по време на неговия понтификат, се стигнало и до окончателния разрыв между Източната и Западната църква през 1054 г.

с Великата „източна“ схизма. Като исторически процес спорът между Източната и Западната църква водел своето начало още от II в. През следващите столетия той все повече се задълбочавал, за да се стигне до разрива в средата на XI в. Непоносимостта на двете църкви една към друга се усетила най-силно след разделянето на Римската империя през 395 г. Оттогава започнали ясно да се забелязват и все повече различия в налагането на много от ритуалите и правилата на живот сред свещениците. Несъмнено една от основните причини за неугасващия конфликт била претенциите на Римската църква за пълно господство над целия християнски свят. Папите често отбелязвали факта, че управляваната от тях църква се намирала в Рим, а самата тя била създадена от апостолите Петър и Павел. Много често римските духовници изтъквали, че първият епископ на Рим бил именно св. Петър, въпреки че доказателства за това няма, дори напротив. Св. Иринеи, един от ранните християнски автори, пише, че за пръв епископ на Рим бил избран Лин (**Методиев, 2002**, стр. 24).

През XI в. неразбирателството между Изтока и Запада достигнало своя връх. В опит да се разрешат част от проблемите бил свикан събор в Константинопол, на който присъствали и пратеници на Рим. Папските легати, виждайки, че няма да постигнат своите искания, поставили на 16 юли 1054 г. була върху престола на „Св. София“, с която отлъчвали от Църквата патриарх Михаил Керуларий и всички мислещи като него (**Коев, Бакалов, 2000**, стр. 149). На свой ред константинополският патриарх също отлъчил папата и западните епископи. Така се стигнало до най-големия разрив между църквите в Рим и Константинопол.

Всъщност борбата за незабавни промени в организацията на църквата в даден момент се превърнала в открита съпротива срещу германските императори и опити за откъсване от влиянието им. Много често, в зависимост от обстановката и произтичащите от нея облаги, папската курия подкрепяла дори и разбунтувалите се италиански градове, които искали да се отърват от сеньориалната и епископска зависимост и разбира се – от императорския произвол.

След смъртта на папа Лъв IX, Хилдебранд оглавил делегация, която се отправила към германския двор с молба следващият папа да бъде Гебхард, предан на императора епископ на Айхшат (**Schaff, 2002**, стр. 13). След малко забавяне, на 13 април 1055 г. Гебхард бил официално избран за духовен глава на Римската църква под името Виктор II. Този избор на папа показал ясно две неща – че Хилдебранд притежавал огромна власт в Рим и че църквата не можела самостоятелно да избира духовен водач без одобрението

на владетеля на Свещената Римска империя. Реално императорът имал последната дума за това кой да бъде поставен в Рим, а съборът от Сутри пък е показателен, че всеки можел да бъде свален, ако волята му била такава. Точно това се опитвали да премахнат всички реформатори в Рим.

Папа Виктор II продължил реформата, започната от неговия предшественик Лъв IX, но не успял да я довърши, защото починал през 1057 г. Изборът на следващия папа щял да стане първият от 1045 г. нататък, извършен без одобрението на императора. Висшите духовници в Рим се възползвали от смъртта на Хайнрих III и неговия все още малолетен наследник, избирайки нов глава на Западната църква. Някои от римските свещеници предложили да се изчака завръщането на Хилдебранд в Рим, преди да изберат нов понтифекс, но това не било прието и на 2 август 1057 г. бил избран Фридрих, който приел името Стефан IX (Cowdrey, 2011, стр. 11).

Макар и за кратко време на папския престол, Стефан IX успява да назначи за кардинал-епископ на Остия споменатия Пиетро Дамиани, превърнал се в един от идеологическите лидери на реформата. За разлика от своя предшественик, който не подкрепял започналото в Милано движение, останало с името Патария, Стефан IX влязъл в съюз с патарените. Това движение, което отразявало недоволството сред хората от произвола на архиепископа в града и опитите им то да бъде премахнато, било пряко свързано със събитията, случващи се в папски Рим. Гражданските реформатори били умело използвани от отците на църквата за постигане на техните цели. Единомислието между папството и водача на патарените Ариалдо създадо стабилна основа за бъдещ съюз. Основната цел на патарените, наред с отстраняването на миланския архиепископ, била борбата срещу симонията и николаизма – нещо, което в Рим използвали умело. Почти до края на XI в. всеки римски църковен ръководител заставал на страната на разбунтувалите се граждани, виждайки в каузата им чудесна възможност да наложи волята си над Милано.

Както бе споменато по-горе, понтификатът на папа Стефан IX бил кратък. Относно неговата смърт се срещат различни версии. Част от изворите твърдят, че папата се разболял от туберкулоза и скоро след това починал. Според друга версия той бил отровен.

Противниците на реформата се възползвали от смъртта на Стефан и избрали за папа епископа на Велетри Джовани под името Бенедикт X. Според Бонидзоне ди Сутри, малко преди да почине Стефан IX пророчески познал какво ще се случи: „Зная, братя,

че сред вас ще се намерят такива, които ще заграбят този престол не според постановленията на светите Отци, а с помощта на миряни.“ (**Robinson, 2004**, стр. 201).

Голяма част от кардиналите не подкрепили този избор, като Пиетро Дамиани дори отказал да ръкоположи новия папа и заедно с други епископи напуснали Рим. На събора в Сиена събралите се кардинали избрали нов понтифекс на Рим – епископът на Флоренция Герхард станал папа под името Николай II. На последвалия събор в Сутри Бенедикт X бил осъден и отлъчен от църквата. Процесът по осъждането му бил ръководен лично от кардинал Хилдебранд.

При следващия папа Николай II (1059 – 1061), одобрен с подкрепата и намесата на Хилдебранд, промените в управлението на църквата продължили. Позициите на Хилдебранд и кардинал Хумберт се засилили още повече и на практика обновлението на църквата ставало под тяхно ръководство. При Николай II били въведени и промени в избора на папа, представени на Латеранския събор на 13 април 1059 г. (**Cowdrey, 2011**, стр. 22). Всичко това се случило с пряката намеса на Хилдебранд и Хумберт (**Кернс, 1998**, стр. 217). Тези промени имали за цел да се намали влиянието на императорите на Свещената Римска империя при избор на епископ на Рим. Булата „*In nomine Domini*“, издадена от Николай II по време на въпросния събор, променяла досегашните правила. Новият наследник на св. Петър трябвало да бъде избран от епископите-кардинали, които първо посочвали кандидата, а след това, заедно с всички други кардинали, утвърждавали избора. Било премахнато задължителното одобрение на германския владетел, въпреки че в булата било записано да се уважава правото на потвърждение от негова страна.

Опитът за откъсване на църквата от светската власт ясно проличал в булата, издадена от папа Николай II. В нея се виждал стремежът на римското духовенство за намаляване намесата на императорите, въпреки че не я изключвала напълно. Така издигането на нов духовен глава на Западната църква се прехвърлило почти изцяло на епископите-кардинали, което гарантирало, че изборът му щял да бъде по-малко податлив на външен натиск и се укрепвала църковната самостоятелност. Колкото до самите кардинали-епископи – това било структура, изградена отново от Хилдебранд, който по времето на Лъв IX разделил Рим на енории и свещениците от тези райони били наречени дякони-кардинали, а епископите близо до Рим станали именно тези епископи-кардинали, образуващи колегия на кардиналите (**Кернс, 1998**, стр. 217). Кардиналският колегиум

имал задача освен да помага на папата, да осигурява управлението на църквата между два понтификата (**Корбен, 2008**, стр. 141).

Николай II направил опит не само да спре симонията и разврата сред духовенството, но и силно да ограничи намесата на светски лица в управлението на църквата. Не пропуснал и възможността да се намеси в Милано, където по това време патарените набирали сила. Затова изпратил в града легати в лицето на Пиетро Дамиани и епископ Анселм, но проблемът така и не бил решен. В Милано действията му не били дотам успешни, но в Южна Италия направил едно от най-важните си постижения – съюзът, който сключил с норманите. Епископът на Рим обявил за херцог на Апулия и Калабрия Робер Гискар – същият, който пленил папа Лъв IX (**Schaff, 2002**, стр. 15). На 27 юли 1061 г., след четири години като духовен глава на католическата църква, Николай II починал, за да отстъпи място на първия папа, избран според новия принцип, заложен в булата „*In nomine Domini*“. Това бил роденият близо до Милано Анселм ди Баджо, известен по-късно като папа Александър II (1061 – 1073). Той бил ръкоположен на 1 октомври 1061 г. с помощта на нормански войници (**Schaff, 2002**, стр. 16) и без съгласието на императора, което довело до ответни реакции. И този път не минало без намесата на императорския двор, макар и непряко – в случая тази намеса се осъществила чрез императрица Агнес, настояница на младия Хайнрих IV. Избухнал конфликт между привържениците на реформата и нейните противници. Като резултат се стигнало да избор на нов папа в лицето на Хонорий II, епископ на Парма. За тези събития съобщава и миланският хроникьор и автор на „*Monumenta Germaniae Historica*“ Арнолфо, описвайки как епископът на Парма Кадало бил избран за папа от противниците на реформата, което довело до открит сблъсък между двамата претенденти за Апостолския престол. По този начин, подобно на 40-те години на XI в., настъпила нова криза в папството. Благодарение на преврат, осъществен от епископа на Кьолн, и изпращането на императрицата в манастир, папа Александър II могъл да се завърне в Рим веднага след събора в Аугсбург. Дотам се стигнало след като – в името на разрешаването на спора – Хонорий се завърнал в Парма, а Александър в Лука. Целта била да се изчака решението на германския съд. И макар да нямало конкретно решение, в Рим бил изпратен епископ Бурхард, племенник на Анно, който признал избора на Александър за валиден, но осъдил Хонорий (**Cowdrey, 2011**, стр. 29).

Безспорно една от целите на Александър II била да продължи борбата срещу симонията, като едновременно с това наложи папската власт в християнския свят – но

той не спрял и подкрепата си към патарените в Милано. Действията му не били лишени от смисъл, като се вземе предвид неговият произход и животът му, преди да бъде избран за епископ на Рим. Роден в благородническо семейство, той бил ръкоположен за свещеник от архиепископ Гуидо в Милано и назначен по-късно за епископ на Лука. Още от тогава животът му е свързан с организирането и развитието на Патарията, като дори на места е сочен и за неин създател. Една недоказана версия сочи, че Гуидо го назначил за епископ на Лука, за да се отърве от него, защото бъдещия папа бил един от първите, застанали открито против купуването на църковни длъжности (**Moore, 2012**, стр. 78). Анселм неведнъж посещавал Милано в ролята на папски легат, натоварен със задачата да спре сблъсъците в града.

Успоредно с оказването на помощ на патаренското движение, папа Александър II продължил и обновлението на църквата. През 1063 г., на събора в Латеранската базилика, в присъствието на над 100 епископа, Александър II не пропуснал да се разправи с доскорошния си съперник Хонорий II, отлъчвайки го от църквата. На този събор било постановено да не се допуска никаква търпимост към симонията. През 1064 г. Александър II свикал събор в Мантуа, където официално бил признат за легитимен понтифекс на Рим (**Schaff, 2002**, стр. 16). Борбата на римския духовен глава срещу разпространената практика на купуване на свещенически постове обхванала цяла Европа. Той изпратил свои легати, които да следят изпълнението на реформите.

Александър II не пропуснал възможността да се намеси и в спора за английската корона след смъртта на крал Едуард Изповедник. През 1066 г. при него в Рим пристигнали пратеници на нормандския херцог Уилям – претендент за корона на острова – за да търсят подкрепата му. Според някои сведения, Уилям Завоевателят получил от папата знамето на св. Петър, под което по-късно триумфирал в битката при Хейстингс. (**Logan, 2002**, стр. 112).

Реформите, провеждани от папа Александър II, нямало как да не предизвикат конфликт с император Хайнрих IV (1056 – 1106), който не криел апетита си за намеса в църковните дела и нямал никакво намерение да отстъпва пред римския духовен глава. Причина за открития сблъсък между папа Александър II и императора станало назначаването на нов архиепископ на Милано. Хайнрих IV избрал Годфри за наследник на починалия Гуидо, като за пореден път не се съобразил с исканията както на голяма част от гражданите на Милано, така и на римския първосвещеник. Последвалата реакция от страна на папата била очаквана – той не признал тази инвеститура и на свой ред

посочил за архиепископ на града Атоне, преждевременно избран на 6 януари 1072 г. Според Бонидзоне ди Сутри, папата издал указ, с който постановил, че епископ на Милано е Атоне и изпратил писмо до императора с искане да позволи на Миланската църква да има епископ според Бога (**Robinson, 2004**, стр. 217).

Римокатолическата църква се намесила не само в движението на патарените в Милано, но и във Флоренция, когато там се разпалило недоволство срещу епископа на града. Било отправено дори искане за огнено изпитание, което да докаже, че епископът е виновен в симония. Александър II нямал друг избор, освен да свали епископа на Флоренция на събора в Рим през 1068 г. Андреа ди Струми, реформатор и част от патаренското движение в Милано, в произведението си *“The Life of Saint John Gualberto”* дава яснота относно спора между Джовани Гуалберто, основателя на манастира Валомброза, и епископ Пиетро Медзабарба. Средновековният хроникьор, присъединил се по-късно към валомброзианците, изтъква, че нито папа Александър II, нито дори Пиетро Дамиани били съгласни с обвиненията към Медзабарба, идващи от Гуалберто. Но поради успешното преминаване на Пиетро Игнео през огъня и последвалия обществен натиск, папата бил принуден да отстрани епископа.

По това време, след средата на XI в., в много градове в Италия започнало масово недоволство срещу епископското управление. За папството тези градски движения били от изключително значение за църковните реформи и доста пъти трябвало да се съобразяват с тях, за да получи подкрепата им. В случая с отстраняването на Медзабарба съществена роля изиграл отново Хилдебранд, който подкрепил исканията на монасите от Валомброза на събора, свикан през 1067 в Рим г. От другата страна Дамиани остро критикувал валомброзианците, че нападали своя епископ. От заеманите неидентични позиции в спора около епископ Медзабарба се забелязват и различията между част от лидерите на реформата. Главни действащи лица отново били Пиетро Дамиани и Хилдебранд, чийто взаимоотношения могли да бъдат определени като сложни, макар и двамата да се борели срещу моралния упадък в църквата. Бъдещият папа се стремил да засили духовната власт, независимо от методите, докато Дамиани бил против насието. Последният дори си позволил да направи интересно сравнение между Хилдебранд и апостол Яков, който бил праведен, но понякога се отклонявал от правия път (**Cowdrey, 2011**, стр. 18). Може би обвиненията на Дамиани не били съвсем неоснователни. В един абзац от творбата на Ландолфо Стари *„Historia Mediolanensis“*, където той видимо упреква Хилдебранд, че се е настанил в Рим и управлявал като император, се вижда, че

нападките към него идвали и от други места. Макар и Ландолфо да бил противник на църковната реформа и защитник на самостоятелността на Амброзианската църква в Милано, думите му са показателни за влиянието на Хилдебранд в църковната институция години, преди да заеме престола на св. Петър.

Може да се посочи и друг пример с участието на Дамиани и неговата позиция относно намесата на обикновени миряни в делата на църквата. Става въпрос за споменатата му мисия до Милано в опит да усмири враждуващите фракции. В града на св. Амброзий злоупотребите на архиепископа и неговите подчинени били видни, но въпреки всичко Пиетро намерил компромисно решение. Той накарал всички свещеници да се откажат от симонията и наложничеството (конкубинат), да се покаят, но все пак да запазят постове си. Това действие било в разрез с идеите и исканията на патарените, които настоявали за отстраняване на всички покварени духовници, затова те изпратили представители в Рим. В повечето случаи, когато пратеници на патарените пристигали във Вечния град, те получавали подкрепата на Хилдебранд. При едно такова посещение било връчено знамето на св. Петър от папа Александър II на един от водачите на патарените Ерлембалдо. Благодарение на оказаната помощ, несъмнено след намесата на Хилдебранд, движението на патарените се разпространило из земите на Ломбардия и Тоскана (**Moore, 2012**, стр. 85).

Несъгласието между Хилдебранд и Дамиани по въпросите, свързани с Флоренция и Милано, е пряко доказателство, че невинаги е имало единомислие сред реформаторите и доста често позициите им се разминавали. А за силата и влиянието на Хилдебранд над папите говори едно изказване на Пиетро Дамиани, който отбелязал, че в Рим трябвало да се подчиняват на господаря на папата, а не на самия господар папата (**Morris, 1998**, стр. 95).

Контролът на Хилдебранд над Римската църква се усилил още повече след смъртта на кардинал Хумберт и оттеглянето на Пиетро Дамиани. Повечето изследователи смятат, че оттогава реално властта попаднала изцяло в ръцете на кардинал Хилдебранд, особено в политиката, насочена към Милано.

Папа Александър II умрял на 21 април 1073 г. (**Cowdrey, 2011**, стр. 54), оставяйки след себе си разпален скандал между Римската църква и император Хайнрих IV. Този конфликт известен като борба за инвеститура щял да придобие огромни размери при понтификата на Григорий VII и да окаже огромно влияние върху отношенията между папи и императори през следващите векове.

Реформите в църквата от средата на XI в. безспорно са водени от амбициозни духовни лидери като продължители на клюнийското движение от началото на X в. И папа Лъв IX, започнал безмилостна борба срещу симонията и конкубината, и активната намеса на папа Александър II в борбата на италианските градове срещу архиепископското управление несъмнено допринесли за възхода на Римската църква. И макар повечето първосвещеници на Рим – от Лъв IX до Александър II – да имали заслуга за засилване на папската институция, реформата нямало да има същата мощ без силните личности, стоящи зад тях. Хора като Пиетро Дамиани, Хумберт и Хилдебранд представлявали ядрото, около което се извършвали всичките промени в управлението на християнската църква. Дори неразбирателството между тях не се оказало пагубно на започналите процеси на духовно обновление. Трудно би могло да се определи кой от изброените участници имал по-голяма заслуга за успешното налагане на промените в управлението на християнския свят. Някъде се поставя личността на Хилдебранд на първо място, но реално той изпъкнал повече от другите по-скоро заради неотстъпчивостта си и отказа да прави компромиси по каквито и да е било въпроси, свързани с църквата. Похватите на Дамиани пък били предимно проповядването на покаяние и смирение, като осъждал насилствените методи. Реално той защитавал и идеята за съюз между папата и германските императори, който съюз щял да гарантира успешен завършек на борбата срещу корупцията и феодалите (Богданов, 2009, стр. 167). По повод намесата на владетелите на Свещената Римска империя в църковните дела, Хилдебранд и Хумберт заели коренно различни позиции. За тях основните цели на реформите били да се разграничи духовенството от миряните. Кардинал Хумберт в *“Libri tres Adversus simoniacus”* направил изложение по този въпрос: *„Точно както на духовниците е забранено да се намесват в светски дела, така и на миряните им е забранено да се месят в църковни дела“* (Morris, 1998, стр. 99).

Хилдебранд и Хумберт може и да са били понякога твърде крайни в идеите си, но не бива да се забравя, че възкачването на първия за папа станало в нарушение на установените правила от 1059 г. При неговото възкачване на Апостолския престол липсвало обсъждане с епископите–кардинали, както било предвидено в булата на Николай II, както и консултация с германския двор – право, което било запазено за императора. Едно обаче е сигурно – с началото на неговия понтификат несъмнено се отворила нова страница в сблъсъка между Римската църква и владетелите на Свещената Римска империя. И ако папа Лъв IX и неговите наследници използвали папската власт

Терени (11) 2026 (1)

като средство за осъществяване на църковната реформа, то папа Григорий VII използвал църковната реформа като инструмент за засилване на папската власт (**Logan, 2002**, стр. 106).

Цитирана литература:

Богданов, Ст. (2009) *Ересите в Западна Европа (1000 – 1170)*. изд. Велико Търново, Университетско издание „Св. св. Кирил и Методий“. ISBN 978-954-524-715-6

Гагова, Кр. (2007) *Средновековна Европа (X-XIII век)*. изд. София, Полис. ISBN 9789547960626

Гагова, Кр. (2015) *Власт. Идеология. Ритуал (Западна Европа през X – XI в.)*. изд. София, Полис. ISBN 978-954-8624-45-9

Гергей, Е. (1996) *История папства*. изд. Москва, Республика. ISBN 5-250-01848-3

Корбен, А. (2008) *История на Християнството*. изд. София, Рива. ISBN, 9789543202027

Коев, Т., Бакалов, Г. (2000) *Въведение в християнството*. изд. София, Булвест 2000. ISBN. 9548112159

Кернс, Ъ. (1998) *Християнството през вековете*. изд. София, Нов човек. ISBN 9544070877

Методиев, М. (2002) *Папите и тяхната империя*. изд. Велико Търново, Gaberoff. ISBN 954-9607-68-2

Andrea di Strumi, *The Life of Saint John Gualberto*. Ed. by Francesco Salvestrini. Достъпен от: <https://flore.unifi.it/handle/2158/809874?mode=simple> (посетен на 10.10.2025). ISBN 9788864300788

Blumenthal, Uta-Renate (1995) *The investiture controversy (Church and Monarchy from the Ninth to the Twelfth Century)*. изд. Philadelphia, University of Pennsylvania Press. ISBN 0812213866, 9780812213867

Cantor, N. F. (1994) *Civilization of the Middle Ages*. Достъпен от: https://books.google.bg/books/about/Civilization_of_the_Middle_Ages.html?id=0qiYM2_HhJgC&redir_esc=y (посетен на 10.10.2025). ISBN 0060925531, 9780060925536

Cowdrey, H.E, (2011) *Pope Gregory VII (1073 – 1085), Published to Oxford scholarship online*. Достъпен от: https://books.google.bg/books/about/The_Register_of_Pope_Gregory_VII_1073_10.html?id=V8Vckao-n3IC&redir_esc=y (посетен на 10.10.2025). ISBN 0199249806, 9780199249800

Deanesly, M. (2005) *A history of the Medieval Church 590 – 1500*. изд. London. Достъпен от:

Терени (11) 2026 (1)

<https://books.google.com.fj/books?id=2E9ADwAAQBAJ&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false> (посетен на 10.10.2025). ISBN 0203626915, 9780203626917

Logan, D. (2002) *A history of the Church in the Middle Ages*. изд. London. Достъпен от: https://books.google.bg/books/about/A_History_of_the_Church_in_the_Middle_Ag.html?id=HzeQCcLUvdEC&redir_esc=y (посетен на 10.10.2025). ISBN 0415132886, 9780415132886

Moore, R.I. (2012) *The war on heresy*. изд. Cambridge, Massachusetts. ISBN 1847653480, 9781847653482

Morris, C. (1998) *The Papal Monarchy*. изд. Oxford, Clarendon press. ISBN 0198269250, 9780198269250

Robinson, I.S. (2004) *The Papal Reform of the Eleventh Century – Lives of Pope Leo IX and Pope Gregory VII*. изд. Manchester, Manchester University Press. ISBN 0719038758, 9780719038754

Russell, J. B. (1965) *Dissent and Reform in the Early Middle Ages*. изд. University of California. ISBN 0520330633, 9780520330634

Somerville, R. (2016) *Papacy, Councils and Canon Law in the 11th-12th Centuries*. Достъпен от: https://books.google.bg/books/about/Papacy_Councils_and_Canon_Law_in_the_11t.html?id=W0gaEQAAQBAJ&redir_esc=y (посетен на 10.10.2025). ISBN 104024419X, 9781040244197

Schaff, P. (1998) *History of the Christian Church, Volume IV: Mediaeval Christianity A.D. 590-1073*. изд. Blackmask Online. Достъпен на: <http://public-library.uk/ebooks/45/37.pdf> (посетен на 10.10.2025). ISBN-13: 9781520587226

Schaff, P. (2002) *History of the Christian Church, Volume V: The Middle Ages. A.D. 1049-1294*. Достъпен от: <https://www.ccel.org/ccel/s/schaff/hcc5/cache/hcc5.pdf> (посетен на 10.10.2025).

Интернет източници:

Arnulfus Mediolanensis, *Liber gestorum recentium, Monumenta Germaniae Historica, Hannover*. Достъпен от: [http://www.alim.dfl.univr.it/alim/letteratura.nsf/\(volumiID\)/C5873C9A1A28FC2BC1256E50003869AC!opendocument&vs=Autore](http://www.alim.dfl.univr.it/alim/letteratura.nsf/(volumiID)/C5873C9A1A28FC2BC1256E50003869AC!opendocument&vs=Autore) (посетен на 10.10.2025)

Landulphi Senioris, *Historia Mediolanensis*, a cura di L. C. Bethmann – W. Wattenbach, MGH, Scriptores, VIII, Hannover 1848. Достъпен от:

Транслитерирана литература / Translitterirana literatura:

Bogdanov, St. (2009) *Eresite v Zapadna Evropa (1000 – 1170)*. izd. Veliko Tarnovo, Universitetsko izdanie „Sv. sv. Kiril i Metodiy“. ISBN 978-954-524-715-6

Gagova, Kr. (2007) *Srednovekovna Evropa (X-XIII vek)*. izd. Sofia, Polis. ISBN 9789547960626

Gagova, Kr. (2015) *Vlast. Ideologia. Ritual (Zapadna Evropa prez X–XI v.)*. izd. Sofia, Polis. ISBN 978-954-8624-45-9

Gergey, E. (1996) *Istoria papstva*. izd. Moskva, Respublika. ISBN 5-250-01848-3

Korben, A. (2008) *Istoria na Hristijanството*. izd. Sofia, Riva. ISBN, 9789543202027

Koev, T., Bakalov, G. (2000) *Vavedenie v hristijanството*. izd. Sofia, Bulvest 2000. ISBN. 9548112159

Kerns, A. (1998) *Hristijanството prez vekovete*. izd. Sofia, Nov chovek. ISBN 9544070877

Metodiev, M. (2002) *Papite i tyahnata imperia*. izd. Veliko Tarnovo, Gaberoff. ISBN 954-9607-68-2

THE BEGINNING OF PAPAL REFORMS (1049 – 1073)

PhD student VENTSISLAV BONEV

Sofia University "St. Kliment Ohridski",

Faculty of History, Department of "Ancient History, Thracology and Medieval History"

15 Tsar Osvoboditel Blvd., 1504 Sofia, Bulgaria

Venci_bonev@abv.bg

<https://orcid.org/0009-0000-3321-8223>

<https://doi.org/10.60053/TER.2026.11.150-169>

Abstract:

The present text aims to examine the papal reforms that began in the XI century and the factors that necessitated them. The objective of the study is to highlight the urgent need for changes within the papal institution, which had been undermined by the widespread practice of acquiring ecclesiastical offices through simony, as well as by the direct intervention of emperors of the Holy Roman Empire in the governance of the Church and the selection of new pontiffs. The study seeks to explore the causes behind the evolving relationship between Roman bishop and the rulers of the German state, as well as the factors that made such reforms indispensable. The reform movement effectively began in the 1050s, yet the roots of these changes can and should be traced back to the X century, particularly to the founding of the Cluny monastery. There, abbots emphasized the urgent need for immediate changes in Church governance and clerical life. They took the initial steps, which were later advanced by several popes after the mid-XI century. Undoubtedly, the peak of church reform and the culmination of the struggle between secular and spiritual power was the intense conflict between Pope Gregory VII and emperor Henry IV. It is also crucial to examine the reaction of emperors, whose ambitions were to exert complete control over Italy and the Papal throne. Although rulers supported certain aspects of the reforms, they vehemently opposed the Apostolic See due to its refusal to recognize secular investiture, often resorting to extreme measures.

Keywords: simony, investiture, pope, emperor, bishop, church council